

KÜLTÜREL MİRAS OLARAK KAN SEMBOLÜ

Öğr. Gör. Yasemin OĞUZ GÜNER*

ÖZ

Bir toplumun tarihi, inançları gelenek ve göreneklerinin birikimleri o topluma ait kültürel belleğini ya da diğer değişle toplumsal hafızasını oluşturur. Kültürel miras, paylaşılan bir bağ, bir topluluğa ait olma anlamına gelir. Tarihimizi ve kimliğimizi; geçmişle, günümüzle ve gelecekle olan bağımızı temsil eder. Bir toplum içinde nesilden nesile geçen gelenekler, sözlü tarih, performans sanatları, toplumdaki uygulamalar, geleneksel zanaatkarlık, tasvirler, törenler vb soyut kültürel miras olarak değerlendirilir. Resim, heykel, baskı gibi insan yetenekleriyle somut olarak ortaya çıkarılmış eserler ile birlikte toplumun kodlarını taşıyan kültürel mirası oluşturmaktadırlar. Soyut ve somut olarak yeteneklerin kanla genetik yolla taşınarak bireyin içinde yaşadığı toplumla harmanlanarak oluşan kültürel miras konusunda kan sembolünün anlam ve kullanım alanları araştırılmıştır.

İnsanoğlu, yaşadığı kültürel ortamdan etkilenerek bazı ilk anlamın yanı sıra sembolik anlamları da kullanmışlardır. Kan, birçok akademik çalışmada kültürel bağlam içerisinde ele alınması gereken bir unsur olarak özellikle insani duyguların kan sembolizmi ile ilişki kullanılması bu sembolün psikolojik boyutunu da ortaya çıkardığı görülmüştür. Kan sembolizminde psikolojik faktörlerin önemi kadar sosyolojik ve dinî faktörlerden bağımsız olmayıp onlarla iş birliği içindedir.

Kana yüklenen sembolik anlamlar başta korunma ve arınma olmak üzere bereketi artırma, minnettarlık gösterme, büyü yaparken, ölülerle iletişim aracı olarak ve kötü ruhları kovmak için kullanılmıştır. Farklı kültürlerde Kan sembolizminin kutsallaştırma amaçlı kullanımının benzerlikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Toplumsal Bellek, Sembol, Kan Sembolü.

BLOOD SYMBOL AS CULTURAL HERİTAGE

ABSTRACT

The history of a society, the traditions and traditions of its beliefs, constitute the cultural memory of that society or, in other words, its social memory. Cultural heritage, a shared bond, means belonging to a community. Our history and identity; it represents our bond with the past, the present and the future. In a society, traditions from generation to generation, oral history, performance arts, practices in society, traditional craftsmanship, depictions, ceremonies, etc. are considered as cultural heritage. They are the cultural heritage that carries the codes of

* Akdeniz Üniversitesi, Diyaliz Bölümü, yaseminoguzguner2016@gmail.com, ORCID No: 0000-0003-1508-2988

society together with artifacts that have been revealed with human abilities such as painting, sculpture and printing. The meanings and uses of the blood symbol on the cultural heritage formed by blending abstract and concrete abilities with the genetically transmitted blood of the individual in the society were investigated.

Human beings are influenced by the cultural environment they live in and used some symbolic meanings as well as first meaning. Blood, in many academic studies, has to be dealt with in the cultural context, especially the use of the relationship with blood symbolism of human emotions revealed that the psychological dimension of this symbol. It is not independent of sociological and religious factors as much as the importance of psychological factors in blood symbolism and cooperates with them.

The symbolic meanings imposed on blood were used primarily as protection and purification, to increase fertility, to show gratitude, to use magic, to communicate with the dead, and to expel evil spirits. The similarities of the use of blood symbolism for sanctification were seen in different cultures.

Keywords: Cultural Heritage, Social Memory, Symbol, Blood Symbol.

Giriş

Kültürel miras sadece kültürel nesnelere ya da geçmişten gelen geleneklerden ibaret değildir. Aynı zamanda gelecek nesillere aktarılacak veya aktarılmayacak olanı seçen, toplumu kendisi yapan bir hafızada tutma ve unutma sürecidir.

Sanatçılar, yazarlar, bilim insanları, zanaatkarlar, müzisyenler vb. farklı kültürlerden olsa veya ayrı dönemlerde yaşasalar da birbirlerinden etkilenirler ve tüm toplumlar dünya kültürüne katkıda bulunur. Bir toplumun tarihi, inançları gelenek ve göreneklerinin birikimleri o topluma ait kültürel belleğinin ya da diğer deyişle toplumsal hafızasının oluşmasına neden olur. Kültürel miras, paylaşılan bir bağ, bir topluluğa ait olma anlamına gelir. Tarihimizi ve kimliğimizi geçmiş, günümüz ve gelecekle olan bağımızı temsil eder.

Sosyolojik ve kültürel açıdan bakıldığında çekirdek yapı içerisinde aile büyük bir öneme sahiptir. "Aralarında evlilik ve kan bağı bulunan koca, karı, çocuklar, kardeşler vb.nin oluşturduğu, toplum içindeki en küçük bütündür" (Püsküllüoğlu 2012: 79). 'Ana' terimi akrabalık derecesi, kan bağı ve yakınlık bakımından en çok kullanılan ve en önemli terimlerden birisidir (Acar 2013). Akrabalık ilişkileri, soy (kan) ve evlilik (hısımlık) yoluyla oluşmaktadır. Kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileri ise bu iki unsurun dışında oluşan akrabalık ilişkileridir. Bu akrabalıklar kişilerin rızasıyla sonradan

gerçekleşen akrabalıklardır. Oluşumları, yaptırımları ve etkileri ise diğer akrabalıklardan farklıdır. Başkurt Türklerinden iki örnek “kıyametlik ata-ene” ve “kuşamat” (Ayaz, 2013: 63). Türk kültüründe kullanımını göstermektedir. Başkurtlarla ilgili olarak dikkat çeken temel nokta, hayatın geçiş aşamalarında sonradan edinilen bu akrabaların etkin bir konuma gelmelerinde soy yada kan bağı mecburiyetinin olmamasıdır. Bu tür uygulamalar, biyolojik bir anne ve babadan dünyaya gelen çocukları, salt biyolojik varlıklar olmaktan çıkarmakta, toplumsal varlıklara dönüştürmektedir (Ayaz 2013: 66).

Sözlü kültür ürünleri, toplumsal bilincin yansımaları olup yaratım, kullanım ve aktarımında sözlü ortamın ürünüdürler. Masal, efsane, halk hikâyesi, destan, atasözü, deyim, türkü, mani, ninni, ağıt, bilmece, dua ve beddualar gibi sözlü kültür ürünleri ait olduğu toplumun deneyimleri, gelenek ve görenekleri, inançları ve tarihi gibi asırlar boyunca oluşmuş toplumsal hafızanın ve kültürel belleğin ürünüdür. (Sağlam 2001: 45).

Kan Sembolü

İnsanoğlu, yaşadığı kültürel ortamdan etkilenerek bazı nesnelere ilk anlamı dışında sembolik anlamlar da yüklemiştir. Kimi nesnelere olumlu anlamlar yükleyerek kutsamış, kimi nesnelere olumsuz anlamlar yükleyerek lanetlemiş, kimi nesnelere de hem olumlu hem de olumsuz anlamları birlikte yüklemiştir (Çetin 2012: 109). Türkçe Sözlük'te ilk anlamı “Atardamar ve toplardamarların içinde dolaşarak hücrelerde özümleme, yadımlama görevlerini sağlayan plazma ve yuvarlardan oluşmuş kırmızı renkli sıvı” (TDK 2011: 1292) olarak tanımlanan kan, sözlükteki ifadenin genişliğinden de anlaşılabilir üzere kültürümüzde çok önemli bir yere sahiptir. Kavramın ilk anlamı dışında yapılan tanımlar, sembolik anlamları üzerine kurulmuştur. Kan sembolizminde de üçüncü anlam yükleme şekli uygulanmış ve hem olumlu anlamlar hem de olumsuz anlamlar yüklenerek, “ikicikli” bir yol izlenmiştir (Çetin 2012)

Örnek1: Al kanlara boyanmak: “1. Yaralanmak; 2. Vurularak ölmek; 3. Şehit olmak.” (TDK-Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü)

Örnek2: Kan ter içinde: “Çok terli, yorgun ve perişan bir durumda.” (TDK-Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü)

Örnek3: Biti kanlanmak: “Sıkıntı içinde yaşayan bir kişi para ve varlık yönünden güçlenmek.” (TDK-Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü)

Orhan Hançerlioğlu, Dünya İnançları Sözlüğü'nde kanı; “Güç ve canlılık verici, kötülüklerden arıtıcı olduğuna inanılan sıvı.” olarak tanımlamış ve tüm kültürlerde kanın olumlu ve büyümlü bir etkisi olduğu bilgisini vermiştir (Hançerlioğlu 2010: 238). Sedat

Veyis Örnek; “Kudret ve hayat veren, ruhu barındıran, kötülükleri uzaklaştırıcı ve arıtıcı bir madde olarak kabul edilir. Kan, erginlik törenlerinde, beslenmede, kan kardeşliğinde, büyücülükte önemli rol oynamaktadır.” ifadeleriyle kanın, kültür tarihindeki anlamlarına ve uygulama alanlarına dikkat çekmektedir (Örnek 1971a: 129-131).

Kan kavramının Türk kültüründeki yerini destanlarda da görmek mümkündür. Türk destanlarına bakıldığında kan ile ilgili ilk motif kahramanın doğumu esnasında karşımıza çıkmaktadır. “Oğuz Kağan Destanı”nda görmüş olduğumuz üzere, elinde kan tutarak doğma, kahramanın olağanüstü doğumu için bir hazırlıktır ve kahramanın gücünün ve ileride göstereceği başarının sembolüdür. Bahattin Ögel’in de Manas’ın ve Manas’ın oğul ve torunlarının doğumlarında tespit ettiği bu olumlu anlamlara sahip motif, Kül-Çora ve Kan-Çora’nın doğumunda, elinde kül ile doğan Kül-Çora’nın hayatı boyunca “iyi, sadık ve kahraman” bir yapı gösterirken, elinde kan ile doğan Kan-Çora’nın “kötü, hain ve sadakatsiz” olmasını simgelemektedir (Ögel 1998: 500). Örneğe göre, kahramanın doğumunda elinde kan ile doğması iki yönlü anlama sahiptir. Türk destanlarında kan ile ilgili diğer bir unsur, kahramana ad verilmesidir. Kahramanın ad alması ancak kahramanın kan dökmesi ile mümkündür. Dede Korkut anlatmalarında “kan dökme” cesaret ve güç göstergesi olarak geçmektedir. Jean Poul Roux, kahramanın ad almasını bir olgunlaşma aşaması olarak kabul etmektedir (Roux 2002: 229). Bu bağlamda kan dökerek ad alma, belirli bir kutsallığa sahiptir.

Sembolik anlamların yüklendiği sıvı nesnelere başında su, zeytinyağı, süt ve kan gelmektedir. Bunların en yaygını da kandır. Farklı kültürlerde birbirine benzer kan sembolizmine bağlı olarak ritüeller de bulunmaktadır. Özellikle kan-kurban iş birliği sonucunda güçlü bir kan sembolizmi oluşmuştur. Bu nedenle kanlı kurbanlar zorluk derecesinin yüksek olduğu durumlarda kansız kurbanlara göre daha çok uygulanmıştır. Zorluk derecesinin az olduğu durumlarda kansız kurban türü daha sık uygulanmıştır. Zorlukların (savaş, kıtlık, doğal afetler vb.) şiddet derecesine göre hayvan ve hatta insan kanı akıtılarak yaşanan sıkıntılarla baş edilmeye çalışılmıştır. İnsan kanının akıtıldığı durumların zorluk derecesi daha yüksektir. Dolayısıyla zorluklar için kullanılacak kanın sembolik anlamının yüksek olması gerekir. Yaşanılan sıkıntılardan korunma, elde edilen yeni fırsatları kutlama ve kutsanmasında da kana ihtiyaç duyulmuştur.

Kan kavramının anlam yüklemesini değerlendirirken, kanın ilk anlamı dışında, koruyucu, arındırıcı ve sağaltıcı gibi olumlu anlamlarının yanında, tabulaştırıcı ve

kirletici gibi olumsuz anlamları olduğunu da söylemek mümkündür (Çetin 2012: 110). Günümüze kadar tüm toplumlarda canlılık ve sağlıklı olma; vücut sıvılarının miktarı, rengi ve yoğunluğu için belirleyici olmuştur. Kan, tükürük, idrar, ter, gözyaşı, sümük, meni vb. toplumlarda insana ilişkin olarak onun sağlıklı-sağlıksız, güçlü-güçsüz, neşeli-neşesiz, cesur-korkak olma ve üreme gibi çeşitli fonksiyonlarıyla ilişkilendirilmiş ve kanlı kişiler her zaman hareketli, sağlıklı, güçlü ve samimi olarak düşünülmüştür.

Örnek1: Kan tutmak: “1. Kan gördüğünde bayılmak; 2. Şok geçirmek.” (TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü)

Örnek2: Kan tutmak: “1. Adam öldüren kişi, dizinin bağı çözülüp kaçamamak; 2.Kan görünce bayılmak; 3. Ansızın ölmek.” (Aksoy 1984b: 765)

Örnek3: Kan yürümek: “Bir organda aşırı kan birikmek.” (TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü)

Örnek4: Yüzünden kan damlamak: “Çok sağlıklı olmak, sağlığı yüzünün renginden belli olmak.” (TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü)

Örnek5: Yüzüne kan gelmek: “Sağlığı yerine gelmek, benzinin solgunluğu geçmek.” (TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü)

Kan sembolizminin güçlenmesindeki bir diğer faktör insan psikolojisindeki korunma ve arınma duygularıdır. Arınma ve korunma duygusunun insanı arayışa itmesi ve kültürlerin kana yükledikleri anlamların bu arayışa cevap vermesi sonucu kan ritüelleri uygulanmıştır. Özellikle korunma amaçlı kan ritüelleri diğer ritüelleri de kapsayacak özelliktedir. Çünkü arınma amaçlı uygulamalar bir yerde korunma kapsamındadır. İnsanlar arınarak tanrı/tanrılardan gelecek cezalardan korunmayı veya vicdani rahatsızlığın verdiği sıkıntılardan korunmayı amaçlamışlardır.

Kana yüklenen sembolik anlamlar yalnızca “korunma” ve “arınma” ile sınırlı değildir. Bazı tarım toplumlarında “bereketi artırıcı” olarak görülmüş, hasadın bol olması için toprağa karıştırılmış, “minnettarlık” göstermek için metafizik güçlere sunulmuş, çeşitli “büyü”lerde kullanılmış, ölümlerle “iletişim aracı” sayılmış, bazı mekânlarda var olduğuna inanılan “kötü ruhları kovmak” için kullanılmıştır. Kan sembolizminin yaygın olarak görülmesinin altında onun “kutsal”laştırılması gelmektedir. Farklı kültürlerde kan benzer bir şekilde “tanrı/tanrılar” ile ilişkilendirilmiştir. Kanın kutsallaştırılmasının bir diğer nedeni “ruhun taşıyıcısı” sayılmasıdır. Birçok kültürde ruhun metafizikle ilişkili olarak görülmesi kana dair kutsallığı artırıcı bir diğer faktör olmuştur. Özellikle Tevrat’ta canın kanda taşındığını belirten ayet kanın ruh taşıdığı inancını etkilemiştir. Kanda

bulduğuna inanılan koruyuculuk ve arındırıcılık ilkel dinler, farklı kadim kültürler, Yahudilik ve Hristiyanlık tarafından da desteklenmiştir. Kadim kültürlerden kalan kan sembolizminin görüldüğü bazı alanların Yahudi ve Hristiyan kültürüne dönüşmesi ve bu dinlerin de belli ölçüde benzer inançlara sahip olması kan sembolizmini daha da güçlendirmiştir. Kan sembolizmini güçlendiren bir diğer ritüel ise “kurban”dır. Kısacası kan ve kurban arasında karşılıklı bir ilişki kurulmuş ve çoğu kültürde “kan” kurban ritüelinde merkezdeki sembol olmuştur (Closs 2003).

Bulgular

Her kültür diğer kültürleri besler ve beslenir. Hiçbir etkileşimde bulunmamış, yalnızca geçerli olduğu toplum tarafından geliştirilmiş bir kültür olamaz. Her kültür içinde alt kültürler mevcut olur bunlar da kendi içinde etkileşim halindedir. Farklı kültürler tarihte savaş, göç, ticaret (Pitirim 1994) ve coğrafi yakınlık (Shirayev 2010) gibi kanallarla etkileşirken günümüzde globalleşen dünyada teknolojik imkânlar, internet, yazılı ve görsel medya, İngilizcenin dünya dili hâline gelmesi, ulaşım şartlarının kolaylaşması, turizmin yaygınlaşması gibi unsurlarla kültürlerarası etkileşim daha da hızlanmıştır.

Kan, birçok akademik çalışmada kültürel bağlamda ele alınması gereken bir unsurdur (Belzen 2002). İnsandaki bazı duyguların kan sembolizmi ile ilişkili olması ise onun psikolojik boyutunu oluşturur. Kan sembolizminde psikolojik faktörler oldukça önemli olsa da sosyolojik ve dinî faktörlerden bağımsız değildir. Antik kültürlerde kan uygulamalarının fazla olması da dikkat çekicidir.

Kan sembolizminin oluşmasındaki psikolojik süreç önce kana yüklenen kutsallık ile başlamaktadır. Birçok kültürde kanın kutsandığı görülmektedir. Kutsanmasından sonra ondan birtakım beklentilere girilmektedir. Burada insanın hayatında önemli bir yere sahip olan duygular aktif rol almaktadır. Bunların başında korunma ve suçluluk duygusu gelmektedir. İnsan, kendini güvende hissedip sahip olduklarını koruma, işlediği hatalar sonucu oluşan suçluluk duygusunun verdiği rahatsızlıklardan kurtulma arzusunda olan bir varlıktır. Kişi bu duyguların etkisiyle birtakım arayışlara yönelmektedir. Yetiştirdiği kültürel ortamın sunduğu davranış kalıpları arayışına cevap vermektedir. Birey korunma ve arınma arzusu ile yetiştirdiği kültürden öğrendiği birçok kültürde de görülen kan ritüelleridir.

Bu bağlamda Türk destanlarında geçen ve kutsallığı ön plana çıkartan bir unsur da kahramana ad verilmesidir. Kahramanlı ancak kan dökmesi ile kazanılır. Dede Korkut anlatımlarında ise “kan dökme” cesaret ve güç göstergesi olarak

geçmektedir. Jean Poul Roux, kahramanın ad almasını bir olgunlaşma aşaması olarak kabul etmektedir (Roux 2002: 229).

Kan uygulamalarında genel olarak iki tür davranış kalıbı bulunmaktadır. Birincisinde kanı akıtmama gayreti dikkat çekerken diğerinde ise kanı akıtma esastır. Birincisi daha çok Orta Asya kültürlerinde görülmektedir. Tarihte Türk, İran ve Moğol kültürlerinde görülen bu uygulama (Eröz 1992), günümüzde ise Sibiryaya ve Altay yöresinde yaşayan Şamanist Türklerde görülmektedir. Mersin yöresinde yaşayan Tahtacılar üzerinde yapılan bir araştırmada bu uygulamanın "tığlama" yöntemiyle sürdürüldüğü, kanın bir kapta toplandığı ve toprağa düşmemesine, insanlara bulaşmamasına gayret gösterildiği tespit edilmiştir (Selçuk 2004). Kan akıtmamak için hayvanın belini kırma, kafasına sert bir cisim vurma, karnını kalp üstünden yararak kalbi sıkma veya dışarıdan sokulan bir tığ ile kalbini delerek öldürme olan "tığlama" yöntemi kan akıtmamak için uygulanmış olan başlıca yöntemlerdir. Osmanlılarda görülen soylu kişilerin kanını akıtmadan öldürme yöntemleri bu uygulamanın devamı niteliğindedir (Turan 1993). Türk ve Moğol kültüründe bir kişinin kanının akıtılarak öldürülmesi o kişinin aşağılandığını göstermekte olup genellikle adi suç işleyenlere uygulanmıştır. Bu uygulamanın altında yatan neden birçok kültürde görülen ruhun kanda bulunduğu dair olan inançtır (Roux 2005). Bu yöntemle ruha saygı gösterilmiş, ondan gelecek olumsuzluklardan korunulmuş ve ondaki metafizik enerjinin kaybı önlenmiş olmaktadır. Aksi takdirde ruhun insanlara rahatsızlık vereceğine inanılırdı. İkinci ise kan akıtma yöntemidir. Bu yöntemle kanda var olduğuna inanılan güç açığa çıkartılıp çeşitli amaçlar için daha çok sürme yöntemiyle nesnelere aktarılmaktadır. Bu uygulama eski Mısır, Asur, İbrani, Anadolu uygarlıklarında, Eski Latin Amerika, Eski Roma ve Yunan, İslâm öncesi Araplarda ve günümüzde çeşitli kültürlerde uygulanmaktadır. Kanın akıtıldığı kültürlerde kanın toprağa akmasıyla toprak ya tabulaşır ya da kutsallaşır (Frazer 1991). Kan akıtma veya akıtmama uygulamaları farklılık arz etse de sonuç olarak benzerdirler. Çünkü her iki uygulamada kana sembolik bir değer atfedilmektedir.

Bazı mitolojik kaynaklarda kan tanrısal bir özelliğe sahip olup, insanın varoluşunda önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle çoğu kez doğaüstü güçlerle ilişkilendirilmiştir. Sümerler tanrı Ea'nın hükmüyle damarları kesilerek öldürülen tanrı Kingu'nun kanıyla çamurun karışımından insanın yaratıldığına ve bu nedenle kanda tanrısal bir gücün varlığına inanmışlardır (Heidel 2000). Mısırlılar tan yeri kızılığını gök tanrıçası Nuth'un güneş tanrısı Ra'yı doğururken kaybettiği kandan kaynaklandığına inanarak kanla gök tanrıçası arasında ilişki kurmuşlardır. Ayrıca eski Mısır kültüründe

yaygın olan kan sürme âdetinde sürülen kan tanrının hakkı sayılmıştır. Benzer bir inanç İnkâ kültüründe olup kanın güneş tanrısı Uirakoşa'nın gıdası sayılmıştır (Feyizli 2003). Latin coğrafyasındaki kadim kültürlerde kralların tahtını kutsallaştırmak için üzerine kan serpilmesi kanın kutsal sayıldığına dair bir başka örnek olarak verilebilir.

Benzer yaklaşımlar Yahudilik ve Hristiyanlık için de geçerlidir. Hz. Musa kestiği kurbanın kanının bir kısmını mezbaha, bir kısmını İsrailoğullarının üstüne serpererek: "...İşte bütün bu sözler konusunda Rabbin sizinle yaptığı ahdin kanı" demişti. Bu ayetten kanın kutsallaştırıldığı sonucu çıkarılabilir. Zira Tanrı ile yapılan sözleşmenin sembolü olarak kan kullanılmış ve kan bir yönüyle Tanrı'yı temsil eder olmuştur. Ayrıca Tanrı'nın İsrailoğullarını korumak için Firavun'a verdiği dokuz beladan birisi kan belasıdır. "Harun asasını Firavun ve adamlarının gözü önünde nehre vurdu. Nehir kana dönüştü. Balıklar öldü, su koktu ve Mısırlılar suları içemedi. Mısır'ın her yerinde kan vardı." Hristiyanlıkta ise Hz. İsa'nın Tanrı'nın oğlu olarak kabul edilip kanının şarapla sembolize edilmiştir (Çetin 2012). Türk kültüründe de benzer bulgulara rastlanmaktadır.

Kahramanların tanrısal bir işaretle dünyaya geldiklerine inanılırdı (Bekki 2010). Tanrısal işaretlerden birisi kahramanların doğumunda ellerinde bulunan kan pıhtısıdır (Alptekin 2009). Kan pıhtısı tanrısal bir işaret olduğu için kahramanın özel bir misyon için dünyaya gönderildiğinin belgesi sayılmıştır. İslâm sonrası yoğunluğu azalsa da kanın kutsallığına dair bazı bulgular görülmektedir. Örneğin bazı çevrelerde Hacı Bektaşî Veli'nin abdest alırken burnunun kanayıp abdest suyuna karışması sonrası ona hizmet eden Kadıncık Ana'nın bu suyu içerek hamile kaldığına inanılmaktadır (Gölpınarlı 1995). Benzer bir durum Köroğlu ile ilgili olarak anlatılmaktadır. Köroğlu'na âşık olan Pikir kız ona oldukça yaşlı olduğu bir dönemde rastlamıştır. Ondan bir çocuk sahibi olmak için Köroğlu'nu öldürüp kanını içmiş ve içtiği kan nedeniyle hamile kalmıştır (Bayat 2003). Bu anlatılara bakarak birtakım doğaüstü olayların kan üzerinden gerçekleştiği inancının altında kanın kutsallaştırılması yatmaktadır. Türk Mitolojisindeki kanın kutsallığı inancı (Kalafat 2004), İslâm'ı kabulden sonra zayıflayarak da olsa devam etmiştir. Sümer, Mısır, Latin Amerika, Yunan, Ortadoğu, Orta Asya, eski Arap, Türk kültüründe ve günümüzdeki birçok kültürde kanın kutsandığı görülmektedir.

Kanın kutsallaştırılmasının altında çeşitli nedenler yatmaktadır. Kültürlerin tümüne yakınında kan, ruhun barınağı ve hayatın kaynağı olarak görülmektedir. Eski Türk kültüründe suyun doğayı beslemesiyle kanın vücudu beslemesi arasında ilişki kurulmuştur (Mert, 2007). Canlılık veren ruhun kanda bulunduğu dair inanç birçok kültürde görülmektedir. Bu inancın en dikkat çekici örneği Tevrat'ta geçen "Canlılara

yaşam veren kandır.” (Levililer 17: 11) ayetidir. Metafizik algıların yaşadığımız dünyada görünür kılınması için kan aracı olarak kullanılmış (Öncül 2010) ve kutsalın bazı nesnelere tezahürü olarak tanımlanan hiyerofani (Eliade 2000) oluşturulmuştur. Tanrısal özelliğe sahip olduğuna inanılan ruhun kanda taşındığına dair inanç kanın kutsallığına olan inancı daha da güçlendirmiştir. Bazı kültürlerde görülen kan kardeşliği uygulaması da kanın kutsallaştırılmış olmasına örnek olarak gösterilebilir. Türk tarihinde İskitler’e kadar uzanan bir sözleşme türü olan kan kardeşliği (Durmuş 2009) sözleşmesinde kutsal sayılan kanın kullanılması sözleşmeyi kutsallaştırma amacına yönelik olduğu, yine Yahudilikte Tanrı ile yapılan sözleşmede kullanılması kanın kutsandığını fikrini desteklemektedir.

Korunma duygusu varlığımızın devamında önemli bir rol oynamaktadır. Anne karnında var olmaya adım attığımız cenin döneminden itibaren bu duygu davranışlarımız üzerinde etkili olur. Bu durum biyolojik yapımızda içgüdüsel olarak irademiz dışında çalışır. Homeostatik denge bozulduğunda dengeyi tekrar kurmak için ve biyolojik varlığımızı korumaya yönelik olarak vücut tarafından oluşturulur. Bazı davranışlarımız ise irademize bağlı olarak koruma amaçlı gerçekleşir. İnsanın varlığının kendi elinde olmaması, çevresinde gelişen olayların akışında kontrol yeteneğinin sınırlı olması, iç ve dış tehditler gibi nedenlere bağlı olarak hayat sahnesine adım atmasıyla birlikte varlığını kaybetme korkusu yaşar. Günlük hayatımızda kendi maddi ve manevi varlığımıza, yakınlarımıza, sahip olduğumuz objelere yönelik tehditler algıladığımızda korunma duygusunun etkisi ile irademiz dâhilinde davranışlar sergileriz. İnsan, kendini tehdit eden iç ve dış dünyasında geçen olaylar karşısında güven arayışı içinde olduğu için (Hökelekli 1993; Peker 2003) tehditlerin oluşturduğu kaygı onu arayışa sevk etmektedir. Bu kaygılar yalnızca bireyin kendisi ile ilgili olmayıp, varlığının bağlı olduğu mikro çevresinden makro düzeydeki kozmolojik döngünün sürmesine kadar ilişkilidir. Güneşteki patlamalar, dünyaya çarpması muhtemel kuyruklu yıldızlar, dünyada görülen salgın hastalıklar, muhtemel nükleer savaflara kadar uzanmaktadır. İnsan bu tür tehditler karşısında kendisini koruyup güvende hissetmek ister. Çünkü onun varlığı biyolojisi ile olduğu kadar kozmoloji ile de yakından ilişkilidir. İnsan yaşamı boyunca varlığını sürdürürken bir yandan sahip olduklarını kaybetme kaygısını yaşar. Zira dış dünyada bu kaygıyı besleyen çok sayıda tehdit mevcuttur. Tüm bu tehditlerin oluşturduğu korku insanı rahatsız eder ve insanın korunma duygusunu tetikleyerek davranışlara sevk eder. Korunma duygusu bir yönüyle korku ile ilişkili bir duygu olup, sahip olduklarımızı kaybetme korkusu korunma duygusunu uyararak insanı sıkıntılı durumdan kurtulmaya dönük davranışlara yönlendirir. Bu duygu insanda negatif

çağrışımlara neden olsa da varlığımızı sürdürmek için yararlı bir duygudur (Köknel 1995). Yapılan araştırmalarda dinî hayatta korkunun günahlardan korunmanın yanında korku ile ilintili faktörlerin bireyleri ibadetlere sevk ettiği tespit edilmiştir (Hökelekli 1983; Yaparel 1987; Bayyigit 1989). Bazı Kur'an ayetleri bu tespitleri doğrular niteliktedir (Kur'an 39: 49; 10: 12). Din, insandaki korunma arzusunu tatmine yönelik özellik ve söylemlere sahiptir. Öncelikle insan cenin döneminden itibaren güvenli bir ortam ihtiyacı duymaktadır. Bebeklik döneminde kendini güvende hissetmek için bağlanma nesnesi geliştirir. Çocukluk yıllarında bu ihtiyacı anne-baba karşılarken daha sonraki yıllarda yeni bağlanma nesnelere keşfedilir. Bu süreçte din önemli bir rol oynar. Din insanın kendini güvende hissetmesi için birtakım söylemlerde bulunur. Söylemlerinin merkezinde ise Tanrı'nın varlığı bulunur. Tanrı'nın varlığına inanç insanda güven duygusunu pekiştirir. Bunların yanında tehditlerin az olduğu güvenli bir toplumsal hayat için bireylere bazı sorumluluklar yükler.

Sembolik anlamlardan yararlanma yöntemi olarak genel olarak kan sürme yöntemi uygulanmıştır. Bu uygulama ile kanda var olduğuna inanılan metafizik güçlerin sürüldüğü yere aktarılması amaçlanmıştır. Farklı kültürlerde benzer şekilde kanda onda var olduğuna inanılan sembolik anlamlardan yararlanma yoluna gidilmiştir.

Korunma ve arınma amaçlı uygulamaların yanında faşizme varan kan esasına dayalı üstünlük iddiası, kan davası, kan bağı, kan çekmesi, kan kardeşliği, asaletin kan ile taşındığı inancı, akrabalıkların kan esaslı tesis edilmesi, miras taksiminin daha çok kana bağlı kalarak yapılması ve evlenmesi yasak kimselerin kanla belirlenmesi, kan sembolizminin etkisinin devam ettiğini göstermektedir

Bireylerin dinî hayatındaki ibadetler de bir yönüyle insanın korunma arzusunu karşılar. Dinî ritüeller bireyin psikolojik hayatında güven duygusu geliştirmesi açısından önemli bir fonksiyona sahiptirler. Ritüelin amacı hakkında toplumsal birliği sağlama, belirsizlikleri giderme, krizi aşma vb. tezler ileri sürülmüştür (Spilka 2005). Bu tezlerin hepsi bünyelerinde doğrudan veya dolaylı olarak korunmayı barındırırlar. Bu durum bireysel olarak yapılan ritüeller için de geçerlidir. Zekâtını veren bir Müslüman malının korunacağına, sadaka verdiği belalardan korunacağına inanır. Bunların yanında dualarında korunma amaçlı ifadeler kullanır. Bütün dinlere ait dua kitaplarını tarama imkânımız olsa günlük hayatta yaşanması muhtemel olaylardan korunmaya dönük duaların bulunduğunu tespit edebiliriz. İslâm dininde Esmâ-i Hüsnâ olarak bilinen Allah'ın isimlerinden birisi koruyan anlamına gelen "Hafız"dır. Bu durum diğer dinler için de geçerlidir. Kur'an dışındaki kutsal kitaplarda da Tanrı'nın koruyuculuğuna dair

ayetler bulunmaktadır. Bu bağlamda insanın korunma arzusuna nihai olarak cevap verebilen yeryüzündeki tek kurum dindir. Duygular haz ve korku temelli olup aksiyon ve reaksiyona neden olurlar. Kan ritüellerine neden olan duyguların yoğunluğu sıradan olmayıp oldukça yoğundur. Duygular yoğunlaştıkça bireyleri davranışlara yönlendirmeye başlamaktadır (Şentürk 1997; Certel 2003). Bu amaçla farklı kültürlerde bazı nesnelere koruyucu anlam yüklenerek beklentilere girilmiştir. Bunların başında kan gelmektedir. Kana kutsallık yüklendikten sonra korunma amaçlı bazı ritüeller gerçekleştirilmektedir. Korunma duygusunun yoğunluğunun birçok kültürde bireyleri kan ritüellerine yönlendirdiğini görülmektedir. Bu ritüeller kozmolojik, toplumsal ve bireysel amaçlı olmak üzere üç başlık altında ele alınabilir.

Eski Mezopotamya kültürlerinde (Eliade 1994), Fenikelilerde, bazı Kızılderili topluluklarda, eski Yunan kültüründe, Doğu Afrika yerlilerinde ve eski Ruslarda görülmüş olan çocuk kurbanları dikkat çekicidir. Doğumun tanrılarının gücünü azalttığı düşünülür ve zafiyetini gidermek için ilk çocuk tanrının hakkı sayılıp boğazlanarak kanındaki enerji sunulurdu. İnka kültüründe ise güneş tanrısı Uirakoşa'nın kanla beslendiğine inanılır, O'na periyodik olarak düzenli bir şekilde kan sunulurdu. Böylece tanrılarının korunması sayesinde kozmolojik döngü korunmuş olup devamlılık güvence altına alınmıştır. Zira yaratıcı konumundaki tanrılarının kaybolan enerjileri takviye edilerek tazelenmiştir. Gücü tazelenmiş tanrılarının yaratıcılığı sürdükçe kozmolojik döngü devam edecektir.

Bir diğer benzer kan ritüelinde ise tanrılardan gelebilecek tehlikelere karşı korunma amaçlanmıştır. İnkalar beslenilmediği takdirde kendilerini cezalandıracağına inandıkları tanrıdan korunmak için sunu olarak kanı kullanmışlardır. Kendisinden korkulan tanrının kanla teskini sayesinde kendilerini güvenceye aldıklarına inanmışlardır. Benzer bir uygulama Slavlarda görülmüştür. Kadın görünümlü şer tanrısından korunmak için kestikleri kurbanların kanlarını etraflarına sürmüşlerdir (Kahraman 1965). Kurban kanını sürme âdeti tarihte birçok toplumda vardı. Babil'de kurban kanı saray kapılarının üst ve yan sövelerine sürülürdü (Susa 2005). Kan sürme âdeti Mısır'da yaygın bir âdet olup, sürülen kan tanrının hakkı sayılırdı (Feyizli 1993). Hakkı verilmediğinde tanrıdan gelecek cezalar söz konusu olduğu için bu uygulamanın da bir korunma yönü vardı. Tevrat'ta geçen bir ayetten anlaşılacağı üzere Tanrı, Musa ve kavmini korumak için firavunu kanla cezalandırmıştı (Çetin 2012). Yahudiler Mısır'dan çıkış aşamasında evlerinde kuzu kesip kanını kapı sövelerine sürmüşlerdi (Budda 2003). Bu uygulamanın bir nedeninin de kendilerini takip eden firavun ordusundan korunmak olduğu düşünülebilir. Zira bu süreçte onların en büyük arzuları

firavundan korunmaktır. Yahudi tarihine bakıldığında kanın sembolik koruyuculuğunun çöl macerası süresince devam ettiği görülmektedir. Tevrat'ta geçen olay şöyle gerçekleşir: "Mısır'dan çıkış sonrası çölde bir konaklama yerinde Rab Musa ile karşılaşır ve onu öldürmek ister. O anda Sippora keskin bir taş alıp oğlunu sünnet ederek kanlı sünnet derisini Musa'nın ayaklarına sürer ve ona sen bana kanlı güveysin der. Bunun üzerine Rab Musa'yı esirger" (Çetin 2012). Sippora'nın Hz. Musa'nın ayaklarına kan sürmesi ve kanlı güveysin demesi sonrası Rab tarafından esirgemesinde kanın sembolik olarak koruyucu özelliği öne çıkmaktadır. Eski Türk kültüründe kendisinden kötülük geldiğine inandıkları yer tanrılarına istemeyerek de olsa korunma amaçlı kan sunulurdu. Günümüzde eski Türk inanç ve uygulamalarını bünyesinde barındıran bazı Alevî topluluklarda korunma amaçlı kanlı kurban ritüeli sürdürülmektedir. Mersin yöresi Tahtacılarının ağaç kesim mevsimi geldiğinde ormandan gelecek kazalardan korunma amacıyla kanlı kurban ritüeli geleneğini devam ettirdikleri tespit edilmiştir (Selçuk 2004).

Kanın koruyuculuğu konusundaki inanç ve uygulamalar bazı araştırmacıların dikkatini çekmiş ve konuyla ilgili teoriler ileri sürülmüştür. Gardusvan der Leew'a göre kanın akmasıyla kanda var olduğuna inanılan büyüsel güçler açığa çıkar ve bu enerjiden insanlar ve doğaüstü güçler beslenirler (Güç 2003). Ülkemizde ise Daryal, kanlı kurban ritüelinde önemli olanın et değil kan akıtmak olduğunu ileri sürerek kan akıtmanın insanı şiddetten koruduğunu ileri sürmüştür (Daryal 1980). Kısada Hz. İsmail yerine fide olarak büyük bir kanlı kurban boğazlandığı belirtilir. Bu ayette geçen kurbanın kanlı olması ve Hz. İsmail'in korunması arasında ilişki kurulmuştur (Çetin 2012; 107-135).

Farklı kültürlerde kanın tedavi edici olduğuna dair inançlar ve uygulamalar bulunmaktadır. Mısır firavunları kan banyosu yaparak ihtiyarlıktan korunduklarına inanmışlardır. Kanın tedavi edici ve koruyucu özelliği nedeniyle çeşitli toplumlarda sara tedavisi için kan banyosu yapılmıştır (Ferm 1945). Roma'da yaralı gladyatörlerin sıcak kanını sara hastalarına tedavi amaçlı içirme (Conticelli 2003), Avustralya yerlilerinde gençlerle yaşlıların kanlarını karıştırma âdeti bulunmaktadır. Bu uygulama ile gençlerin kanlarındaki enerjinin yaşlılara geçerek yaşlıların daha dirençli olmasına katkı sağladığına inanılmaktadır. Benzer uygulama yeni doğan çocuklar için kesilen kurbanların kanını çocuğa sürme uygulamasında görülmektedir. Aynı uygulama İslâm öncesi Araplarda mevcut olup koruyucu olduğuna inandıkları kurban kanını çocuğun başına sürmüşlerdir (Ateş 1996).

Bu tür uygulamalar günümüzde ülkemizin bazı yörelerinde devam etmektedir. Çeşitli yörelerde kurban kanı nefes darlığı olanlara, alkoliklere, iştahsızlara şifa amaçlı içirilmekte ve meyve vermeyen ağaçlara sürülmektedir (Erginer 1997). Benzer bir uygulama ise Karapapah Türklerinde, Irak Türkmenlerinde ve Türkmenistan'da görülmektedir. Karapapah Türkleri "Kurban kanı şifadır." inancı nedeniyle çocukların alınlarına kan sürmektedirler. Türkmenistan'da gelin eve gelirken kesilen kurbanın kanı onun korunması, yeni yuvasında sağlıklı, bereketli, mutlu bir yaşam sürmesi için alınına sürülmektedir (Kalafat 2004). Günümüz Irak Türkmenleri ise kurban kanını çocuğun ağzına sürerek tüm dertlerden kurtulacağına inanmaktadırlar (Beydili 2005). Yine benzer kan sürme ritüeli Kaz Dağı Türkmenlerinde tespit edilmiştir (Duymaz 2001).

Yine benzer şekilde yaşanan mekânları kutsamak ve korumak için kan sürme ritüeli tarihte birçok toplumda görülmüştür. Babil'de kurban kanı saray kapılarının üst ve yan sövelerine sürülmüştür (Susa 2005). Tarihte şehir, saray, mabet, köprü ve ev inşası için kanlı kurban ritüelleri sıkça uygulanmıştır. Bu uygulama ile temel atma esnasında yeraltı tanrılarının nüfuz alanının ihlal edilmesiyle onlardan gelecek zararlardan korunmak ve onları teskin etmek (Brandon 1970), işgal etmiş kötü ruhları kovmak, temeli kutsallaştırmak, binayı muhtemel tehlikelerden koruma amaçları güdülmüştür. Böylece binanın mülkiyeti ele geçirilmiş ve gelecek olumsuzluklara karşı bina güvenceye altına alınmıştır (Tylor 1920; H.P.S 1970). Eliade, bu konuyla ilgili olarak evi mikrokozmos olarak değerlendirir. Ona göre temel atma evrenin yaratılışını simgeler. İnşaatin bir ruha bürünerek hayat sahibi olması için kan gerekir (Eliade 1991). Bazı kimseler yeni araç aldıklarında kanlı kurban ritüelini tercih etmektedirler. Bu uygulamanın birçok psikolojik ve sosyolojik boyutları olmakla birlikte bir amacı da korunmaya yöneliktir (Çetin 2008).

Suçluluk duygusu evrensel bir olgu olup, hayatın akışı içinde konulan kurallara aykırı davranıldığında hissedilir. Benzer durum dinî hayat için de geçerlidir. Din koyduğu kuralların ihlalini yasaklar ve insanda var olan suçluluk duygusuna günah boyutunu getirir (Hökelekli 1993). Dinin yasakladığı herhangi bir kuralı ihlal ettiğini fark eden birey günah işlediğini idrak eder (Fırat 1982). Pişmanlık, günahattan tikslenme, huzursuzluk ve utanma duyguları kişiyi rahatsız eder (Yapıcı 1997). Bu durumu birey, Allah'la arasındaki bağın zedelenmesi olarak değerlendirmekte ve onarımını istemektedir. Bu arzu insanı arınma, tövbe ve hidayete götüren müspet bir arzudur (Hökelekli 1993). İnsanlık tarihine bakıldığında tuz, su, kül, yağ, kan gibi nesnelere arındırıcı özellikler yüklenmiştir. Arınma yöntemleri ise kültürlere göre farklılık arz

etmiştir (Pargament 1997). Bunların içinde en yaygın kullanılanı su ve kan olmuştur fakat kan sudan daha etkili görülmüştür (Öztürk 1996)

Birçok kadim kültürden günümüz kültürlerine kadar kanın arınma arzusu ile ilişkilendirilip kullanıldığı görülmektedir (Bushnell 1886). Asurlular kesilen oğlak ve kuzu kanlarının günahları temizleyeceğine (Challaye 1960) inanırlardı. Kanın arındırıcılığı antik kültürlerde olduğu kadar ilahi dinlerde de görülmektedir. Bu konuda Yahudilik oldukça dikkat çekicidir. Tevrat'ta geçen "...çünkü kan hayat karşılığı günah bağışlatır" (Levililer 17:11) ayetinde kanın arındırıcılığı vurgulanmakta, kansız arınmanın gerçekleşmeyeceği belirtilmektedir. Yahudi inançlarına göre kişi kurbanın kanının akışını seyrederken ilahî rahmet olmasaydı günahlarının bedelini kendi kanı ile ödeyeceğini düşünmelidir (D. Y. 1996). Kan sembolizmi konusunda Yahudilerin birçok kültürden etkilendikleri görülmektedir. Ayrıca Orta Doğu'da göçebe bir yaşantı sürmeleri sonucu bu coğrafyadaki kültürlerdeki mevcut kan sembolizminden etkilenmişlerdir. Kanın kutsallığı, Tanrı'nın hakkı olduğu inancı ve kan sürme âdeti Mısır kültüründe bulunmaktaydı. Yine Babil'de kan sürme âdeti ve kanın arındırıcılığına dair inançlar bulunmaktaydı. Benzer durumlar diğer Orta Doğu kültürlerinde de vardı. Kan sembolizminin arınma amaçlı olarak en yaygın kullanıldığı bir diğer ilahî din Hristiyanlıktır. İncil'de geçen "kan dökülmeden günahların bağışlanması mümkün değildir." (İbranilere Mektup 9:22) ve "İsa'nın kanı bizi her türlü günahattan temizler." (1. Yuhanna 1:7) ayetleri bunu göstermektedir. Hristiyanlıkta kan sembolizmi Evharistiya ayinin kalbini teşkil etmektedir. Bu ayin Hz. İsa'nın son akşam yemeğinin hatırasını yâd etmek için gerçekleştirilir. İncil'e göre son akşam yemeğinde Hz. İsa: "Onlar yemek yerlerken ekmek aldı, şükredip kopardı ve onlara vererek dedi: Alın bu benim bedenimdir. Bir kâse şarap aldı, şükrederek onlara verdi; hepsi ondan içti. Onlara bu benim kanımdır." (Markos 14:22-24) dedi. Görüldüğü gibi Hristiyan teolojisinde kan sembolizmi merkezî bir konuma sahiptir.

Kur'an kesilen kurbanda takvanın önemli olduğunu, Allah'a sadece takvanın ulaşacağını, kanının Allah'a ulaşmayacağını ve bazı ayetlerde kanla ilgili olumsuzlukların belirtilmesine rağmen (Kur'an 2:173; 5:3; 6:145; 16:115) bazı hadislerde ve fıkıh kitaplarında kurban kanına önem atfedildiği görülmektedir. Zuhaylî'nin, Tirmizî, Hâkim ve İbni Mace'yi kaynak göstererek aktardığı hadiste şöyle geçmektedir: "...Kurbanın akan kanı yere düşmeden Allah katında yüksek bir makama ulaşır..." (Zuhaylî 1994). Ayrıca birçok fıkıh kitabında "kurbanda esas olan kan akıtmaktır" (Aydın 1976; Bardakoğlu ve ark. 2001) gibi ifadelerin kanı öne çıkarması

halk arasındaki kadim kültürlerden kalma kan konusundaki inançları kuvvetlendirmektedir.

Divan şairlerinin tabiatı yorumlamaları daha çok sembolist, yer yer empresyonist sayılabilecek bir algılamanın ürünü olarak karşımıza çıkar. Söz konusu çiçeklerden biri olan Erguvân çiçeği Türk şiir geleneğinde, özellikle Divan şiirinde gül ve lâle kadar önemli bir yere sahip olmasa da yine de kırmızıya çalan pembemsi rengi ile gül ve lâle gibi şarap, kan, kanlı göz yaşı ve sevgilinin yanağı gibi birbirinden değişik tasavvura malzeme olduğu tespit edilmiştir (Demirel 2009; 1002).

Sonuç

Her kültür diğer kültürleri besler ve beslenir. Farklı kültürler tarihte savaş, göç, ticaret ve coğrafi yakınlık nedeniyle etkileşirken günümüzde globalleşen dünyada teknolojik imkânlarla çok daha hızlanmıştır. Kan, birçok akademik çalışmada kültürel bağlam içerisinde ele alınması gereken bir unsurdur. Bir toplumun tarihi, inançları gelenek ve göreneklerinin birikimleri o topluma ait kültürel belleğini ya da diğer değişle toplumsal hafızasını oluşturur. Kültürel miras, paylaşılan bir bağ, bir topluluğa ait olma anlamına gelir. Kan sembolizminde psikolojik faktörler oldukça önemlidir fakat sosyolojik ve dinî faktörlerden bağımsız olmayıp onlarla iş birliği içindedirler. Antik kültürlerde kan uygulamalarının yoğun ve bulguların fazla olması dikkat çekicidir.

Sembolik anlamların yüklendiği sıvı nesnelere başında su, zeytinyağı, süt ve kan gelmektedir. Bunların en yaygını da kandır. Orhan Hançerlioğlu, kanı; “Güç ve canlılık verici, kötülüklerden arıtıcı olduğuna inanılan sıvı.” olarak tanımlamış ve tüm kültürlerde kanın olumlu ve büyümlü bir etkisi olduğu bilgisini vermiştir (Hançerlioğlu 2010: 238). Bu bağlamda Sedat Veyis Örnek; “Kudret ve hayat veren, ruhu barındıran, kötülükleri uzaklaştırıcı ve arıtıcı bir madde olarak kabul edilir. Kan, erginlik törenlerinde, beslenmede, kan kardeşliğinde, büyücülükte önemli rol oynamaktadır.” ifadeleriyle kanın, kültür tarihindeki anlamlarına ve uygulama alanlarına dikkat çekmektedir (Örnek 1971a: 129-131).

Bir toplum içinde nesilden nesile geçen gelenekler, sözlü tarih, performans sanatları, toplumdaki uygulamalar, geleneksel zanaatkarlık, tasvirler, törenler vb soyut kültürel miras olarak değerlendirilir.

Kan kavramının Türk kültüründeki yerini destanlarda da görmek mümkündür. Türk destanlarına bakıldığında kan ile ilgili ilk motif kahramanın doğumu esnasında karşımıza çıkmaktadır. “Oğuz Kağan Destanı”nda görmüş olduğumuz üzere, elinde kan

tutarak doğma, kahramanın olağanüstü doğumu için bir hazırlıktır ve kahramanın gücünün ve ileride göstereceği başarının sembolüdür.

Türk destanlarında kan ile ilgili diğer bir unsur da kahramana ad verilmesidir. Kahramanın ad alması ancak kahramanın kan dökmesi ile mümkündür. Dede Korkut anlatmalarında “kan dökme” cesaret ve güç göstergesi olarak geçmektedir. Jean Poul Roux, kahramanın ad almasını bir olgunlaşma aşaması olarak kabul etmektedir (Roux 2002: 229). Bu bağlamda kan dökerek ad alma, belirli bir kutsallığa sahiptir.

Farklı kültürlerde birbirine benzer kan sembolizmine bağlı olarak ritüeller de bulunmaktadır. Özellikle kan-kurban iş birliği sonucunda güçlü bir kan sembolizmi oluşmuştur. Bu nedenle kanlı kurbanlar zorluk derecesinin yüksek olduğu durumlarda kansız kurbanlara göre daha çok uygulanmıştır. Zorluk derecesinin az olduğu durumlarda kansız kurban türü, zorlukların savaş, kıtlık, doğal afetler gibi şiddetinin artmasıyla hayvan, hatta insan kanı akıtılarak yaşanan sıkıntılarla baş edilmeye çalışılmıştır. Korunma duygusu bir yönüyle korku ile ilişkili bir duygu olup, sahip olduklarımızı kaybetme korkusuyla korunma bireyi sıkıntılı durumdan kurtulmaya yönelik arayışlara yönlendirir. Bu duygu varlığımızı sürdürmek için yararlı bir duygudur (Köknel, 1995).

Kana yüklenen sembolik anlamlar yalnızca “korunma” ve “arınma” ile sınırlı olmayıp “bereketi artırıcı” olarak görülmüş, hasadın bol olması için toprağa karıştırılmış, “minnettarlık” göstermek için metafizik güçlere sunulmuş, çeşitli “büyü”lerde kullanılmış, ölümlerle “iletişim aracı” sayılmış, bazı mekânlarda var olduğuna inanılan “kötü ruhları kovmak” için kullanılmıştır. Kan sembolizminin yaygın olarak görülmesinin altında onun kutsallaştırılması gelmektedir.

Bazı mitolojik kaynaklarda kan tanrısal bir özelliğe sahip olup, insanın varoluşunda önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle çoğu kez doğaüstü güçlerle ilişkilendirilmiştir. Sümerler tanrı Ea'nın hükmüyle damarları kesilerek öldürülen tanrı Kingu'nun kanıyla çamurun karışımından insanın yaratıldığına ve bu nedenle kanda tanrısal bir gücün varlığına inanmışlardır (Heidel 2000).

Mısırlılar tan yeri kızılığını gök tanrıçası Nuth'un güneş tanrısı Ra'yı doğururken kaybettiği kandan kaynaklandığına inanarak kanla gök tanrıçası arasında ilişki kurmuşlardır. Ayrıca eski Mısır kültüründe yaygın olan kan sürme âdetinde sürülen kan tanrının hakkı sayılmıştır. Benzer bir inanç İnkâ kültüründe olup kanın güneş tanrısı Uirakoşa'nın gıdası sayılmıştır (Feyizli 2003). Latin coğrafyasındaki kadim kültürlerde

kralların tahtını kutsallaştırmak için üzerine kan serpilmesi kanın kutsal sayıldığına dair bir başka örnek olarak verilebilir.

Benzer yaklaşımlar Yahudilik ve Hristiyanlık için de geçerlidir. İslâm sonrası yoğunluğu azalsa da kanın kutsallığına dair bazı bulgular görülmektedir. Hacı Bektaşî Veli ve Köroğlu ile ilgili anlatılarda bu ilgiyi görebiliriz. Bu anlatılara bakarak birtakım doğaüstü olayların kan üzerinden gerçekleştiği inancının altında kanın kutsallaştırılması yatmaktadır. Sümer, Mısır, Latin Amerika, Yunan, Ortadoğu, Orta Asya, eski Arap, Türk kültüründe ve günümüzdeki birçok kültürde kanın kutsandığı görülmektedir. Kur'an kesilen kurbanda takvanın önemli olduğunu, Allah'a sadece takvanın ulaşacağını, kanının Allah'a ulaşmayacağını ve bazı ayetlerde kanla ilgili olumsuzlukların belirtilmesine rağmen (Kur'an 2:173; 5:3; 6:145; 16:115) bazı hadislerde ve fıkıh kitaplarında kurban kanına önem atfedildiği görülmektedir (Zuhaylî 1994).

Divan şairlerinin tabiatı yorumlamaları daha çok sembolist, yer yer empresyonist sayılabilecek bir algılamanın ürünü olarak karşımıza çıkar. Özellikle Divan şiirinde gül ve lâle kadar önemli bir yere sahip olmasa da yine de kırmızıya çalan pembemsi rengi ile gül ve lâle gibi şarap, kan, kanlı göz yaşı ve sevgilinin yanağı gibi birbirinden değişik tasavvura malzeme olduğu tespit edilmiştir (Demirel 2009; 1002).

Kanın kutsallaştırılmasının altında çeşitli nedenler yatmaktadır. Kültürlerin tümüne yakınında kan, ruhun barınağı ve hayatın kaynağı olarak görülmektedir. Eski Türk kültüründe suyun doğayı beslemesiyle kanın vücudu beslemesi arasında ilişki kurulmuştur (Mert, 2007). Canlılık veren ruhun kanda bulunduğu dair inanç birçok kültürde görülmektedir. Bu inancın en dikkat çekici örneği Tevrat'ta geçen "Canlılara yaşam veren kandır" (Levililer 17:11) ayetidir.

Sembolik anlamlardan yararlanma yöntemi olarak genel olarak kan sürme yöntemi uygulanmıştır. Bu uygulama ile kanda var olduğuna inanılan metafizik güçlerin sürüldüğü yere aktarılması amaçlanmıştır. Farklı kültürlerde benzer şekilde kanda onda var olduğuna inanılan sembolik anlamlardan yararlanma yoluna gidilmiştir.

Eski Mezopotamya kültürlerinde (Eliade 1994), Fenikelilerde, bazı Kızılderili topluluklarda, eski Yunan kültüründe, Doğu Afrika yerlilerinde ve eski Ruslarda görülmüş olan çocuk kurbanları dikkat çekicidir. Doğumun tanrıların gücünü azalttığı düşünülür İnkâ kültüründe ise güneş tanrısı Uirakoşa'nın kanla beslendiğine inanılır, O'na periyodik olarak düzenli bir şekilde kan sunulurdu. Gücü tazelenmiş tanrıların yaratıcılığı sürdükçe kozmolojik döngü devam edecektir. İnkalar beslenmediği takdirde kendilerini cezalandıracağına inandıkları tanrıdan korunmak için sunu olarak kanı

kullanmışlardır. Kendisinden korkulan tanrının kanla teskini sayesinde kendilerini güvenceye aldıklarına inanmışlardır. Benzer bir uygulama Slavlarda görülmüştür. Kadın görünümlü şer tanrısından korunmak için kestikleri kurbanların kanlarını etraflarına sürmüşlerdir (Kahraman 1965). Kurban kanını sürme âdeti tarihte birçok toplumda vardı. Babil'de kurban kanı saray kapılarının üst ve yan sövelerine sürülürdü (Susa 2005). Kan sürme âdeti Mısır'da yaygın bir âdet olup, sürülen kan tanrının hakkı sayılırdı (Feyizli 1993).

Tevrat'ta geçen bir ayetten anlaşılacağı üzere Tanrı, Musa ve kavmini korumak için firavunu kanla cezalandırmıştı (Çetin 2012) Yahudiler Mısır'dan çıkış aşamasında evlerinde kuzu kesip kanını kapı sövelerine sürmüşlerdi (Budda 2003). Bu uygulamanın bir nedeninin de kendilerini takip eden firavun ordusundan korunmak olduğu düşünülebilir. Yahudi tarihine bakıldığında kanın sembolik koruyuculuğunun çöl macerası süresince devam ettiği görülmektedir.

Eski Türk kültüründe kendisinden kötülük geldiğine inandıkları yer tanrılarına istemeyerek de olsa korunma amaçlı kan sunulurdu. Günümüzde eski Türk inanç ve uygulamalarını bünyesinde barındıran bazı Alevî topluluklarda korunma amaçlı kanlı kurban ritüeli sürdürülmektedir. Karapapah Türkleri "Kurban kanı şifadır." inancı nedeniyle çocukların alınlarına kan sürmektedirler. Türkmenistan'da gelin eve gelirken kesilen kurbanın kanı onun korunması, yeni yuvasında sağlıklı, bereketli, mutlu bir yaşam sürmesi için alınına sürülmektedir (Kalafat 2004). Günümüz Irak Türkmenleri ise kurban kanını çocuğun ağzına sürerek tüm dertlerden kurtulacağına inanmaktadırlar (Beydili, 2005). Yine benzer kan sürme ritüeli Kaz Dağı Türkmenlerinde tespit edilmiştir (Duymaz 2001). Babil'de kurban kanı saray kapılarının üst ve yan sövelerine sürülmüştür (Susa 2005).

Bu bağlamda toplumun tarihi, inançları gelenek ve görenekleri ile yer eden Kültürel miras aynı zamanda bir aidiyet psikolojisini oluşturur. Geçmiş, günümüz ve gelecekle olan bağımızın, nesilden nesile sözlü tarih, performans sanatları, toplumdaki uygulamalar, geleneksel zanaatkarlık, tasvirler, törenler vb insan yetenekleriyle üretilen eserler ile birlikte toplumun kodlarını taşıyan kültürel mirası oluşturmaktadırlar. Soyut ve somut olarak taşındığı, bireysel çaba ve cesaretle kutsallaştığı, bulunduğu kültürle harmanlanarak yakın örneklerin olduğu görülmektedir.

KAYNAKLAR

ACAR, Muhammed, (2013), "Çağdaş Rus Ve Türk Dillerinde Akralılık Terimi Olarak 'Ana'", **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, C.1, S.2.

AKSOY, Ömer Asım (1984), **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II-Deyimler Sözlüğü**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ALPTEKİN, Ali Berat, (2009), "Ceyhun'dan Ceyhan'a evlenme ile ilgili bazıkavramlar", **AÜ. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 39, 307-321.

ASSMANN, Jan (2015), **Kültürel Bellek**, (Çeviren: Ayşe Tekin), İstanbul, Ayrıntı Yayınları

ATEŞ, Ali Osman, (1996), **İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri** İstanbul: Beyan Yayınları.

AYAZ, Berna, (2013), Başkurtlarda Kan Bağı Ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkilerine İki Örnek: "Kıyametlik Ata-Ene" Ve "Kuşamat", **Türkbilig**, 2013/26: 63-66.

BAYYİĞİT, Mehmet (1989), Üniversite gençliğinin dini inanç, tutum ve davranışları üzerine bir araştırma. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

BEKKİ, Selahattin (2011), "Bazı halk anlatıları ve dini metinlere göre kahramanların mucizevi (babasız) doğumu", **Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 58, 111-130.

BRANDON, S.G.F. (1970), **A dictionary of comparative religion**. New York: Charles Scibner's Son.

BUDDA, Ö. Hilmi (2003), **Kurban ve tufan üzerine makaleler**. B. Z. Çoban, (Ed.), İstanbul: İnsan Yayınları

BUSHNELL, Horace, (1868), **The vicarious sacrifice, grounded in principles of universalobligation**, New York: Charles Scibner&Co.

CERTEL Hüseyin. (2003). **Din psikolojisi**. Ankara: Andaç Yayınları.

CHALLAYE Felicien, (1960). **Dinler tarihi** (2.baskı). (Çeviren: S. Tiryakioğlu), İstanbul: Varlık Yayınları.

CONTICELLI, V. ve GABRIELE, M. (2003). Mikrokozmos'tan makrokozmos'a kanın öyküsü. (Çeviren: A. Kaftan), **Cogito**, 37, 109-129.

ÇETİN, Özer (2012), "Kültürlerarası Din Psikolojisi Açısından Kan Sembolizmi", **Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi**, C 2, S 1, s. 107-142.

ÇETİN, Özer (2008), "Kurban ile ilgili inanç ve tutumlar", Yayınlanmamış doktora tezi, UÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Daryal, A. M. (1980), "Kurban kesmenin psikolojik temelleri", İstanbul: Doğu Matbaası.
- DEMİR KUZAY Gonca (2016), "ATASÖZLERİ VE DEYİMLERDE "KAN" KAVRAMI", **Türk Dünyası** 41. Sayı s.13-35
- DEMİREL Şener,(2009), "Divan Şiirinde Erguvan. **Turkish Studies**", **International Periodical Forthe Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 4/8 s:998- 1014.
- DURMUŞ İlhami, (2009), "Türk Kültür Çevresinde Ant", **Milli Folklor**, 84, 97-106.
- DUYMAZ Ali, (2001), "Kaz Dağı Ve Sarıkız Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 5, 88- 102.
- ELİADE Mircea, (2000). **Dinler Tarihine Giriş**. (Çeviren: L. Arslan). İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- ERÖZ Mehmet, (1992), "Eski Türk Dini (Gök Tanrı inancı) ve Alevilik-Bektaşılık", **Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını**, İstanbul
- ERGİNER Gürbüz, (1997), **Kurban, kurbanın kökenleri ve Anadolu'da kanlı kurban ritüelleri**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- FERM Vergilus, (1945), **An Encyclopedia of Religion**, New York: Philosophical Library.
- FEYİZLİ Tahsin Hasan, (1993), **İslam'da ve diğer inanç sistemlerinde oruç-kurban**, İstanbul: MEB Yayınları.
- FRAZER, G. James, (1991), **Altın dal: dinin ve folklorun kökenleri (1)**, (Çeviren: M. H. Doğan), İstanbul: Payel Yayınları
- FIRAT Erdoğan, (1982), **Şahsiyet gelişiminde tövbenin fonksiyonu**, (Yayınlanmamış doçentlik tezi), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- GÖLPINARLI, A. (1995), **Vilâyet-name-mânakıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli**, İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- GÜÇ, Ahmet (2003), **Çeşitli dinlerde ve İslâm'da kurban**, Bursa: Düşünce Yayınları.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan (2010), **Dünya İnançları Sözlüğü**, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- HEDİEL, Alexander, (2000), **Enûma Eliş-Babil Yaratılış Destanı**. (Çeviren: İ. Birkan), Ankara: Ayraç Yayınevi.

H.P.S. (1970), **Sacrifice**. Encyclopedia Britannica içinde (19, 864-867) Chigago: Encyclopedia Britannicainc.

HÖKELEKLİ Hayati, (1993), **Din psikolojisi**. Ankara: T.D.V. Yayınları.

KAHRAMAN Ahmet, (1965). **Dinler tarihi**. İstanbul: Sumer Matbaası.

KUR'AN

KALAFAT, Yaşar, (2004), "Karapapah Türkleri", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 49, 841-872.

ÖGEL, Bahaddin (1998), **Türk Mitolojisi**, C 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÖRNEK, Sedat Veyis (1971a), **Etnoloji Sözlüğü**, Ankara, AÜ DTCF Yayınları.

----- (1971b), **Anadolu Folklorunda Ölüm**, Ankara, AÜ DTCF Yayınları.

Pargament, K. I. (1997), Religious methods of coping: resources for the conservation and transformation of significant. E.P. Shafranske, (Ed.), Religion and the Clinical Practise of Psychology içinde (215-239). Washington: American Psychological Association

PİTİRİM, A. Sorokin (1994), **Çağdaş sosyoloji kuramları**, (Çeviren: M. M. R. Öymen), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

PEARSON, Carol S. (2003), **İçimizdeki Kahraman, Yaşadığımız Altı Arketip**, (Çev: Semra Ayanbaşı) Akaşa Yayınları, İstanbul

PEKER, Hüseyin. (2003), **Din psikolojisi**, İstanbul: Çamlıca Yayınları

ROUX, Jean-Poul (2002), **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, İstanbul, Kabalcı Yayınları.

ROUX, J. Poul. (2005), **Orta Asya'da kutsal bitkiler ve hayvanlar**, (Çeviren: A. Kazancıgil ve L. Arslan), İstanbul: Kabalcı Yayınları.

SAĞLAM Musa Yaşar, (2001), "Atasözü ve Deyimlerde İmgelem", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C 18, S 1, s.45-51.

SELÇUK Ali, (2004). **Mersin tahtacılarında kurban fenomeni**, İstanbul: Kitap Yayınevi, s:299-319.

Şentürk Habil, (1997). **Din psikolojisi**. Konya: Esra Yayınları.

SELÇUK Ali, (2004), Mersin Tahtacılarında Kurban Fenomeni, Engin, İ, ve Engin, H, (Haz.): **Alevilik, Kitap Yayınevi**, İstanbul

SHIRAEV E. B. ve LEVY D. A. (2010), **Cross-cultural psychology** (4. baskı). Boston: Allyn& Bacon Publishing.

SUSA Ahmet, (2005), **Tarihte araplar ve yahudiler iki İbrahim, iki Musa, İki Tevrat**, İstanbul: Selenge Yayınları.

Tevrat

TDK (2011), Türkçe Sözlük, Haz.: Şükrü Haluk Akalın vd., C 2, s. 1292-1293, Ankara, **Türk Dil Kurumu Yayınları**.

TDK (2009), **Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler**, Haz.: Ömer Asım Aksoy vd., Ankara,

TURAN Osman, (1993), "Türk cihan hâkimiyeti mefkûresi tarihi", İstanbul: **Boğaziçi Yayınları**. Tylor, E.B. (1920).

TYLOR Edward B. (1920), **Primitive Culture**. USA: Holt.

YAPAREL Recep, (1987), Yirmi-kırk yaşlar arası kişilerde dinî hayat ile psikososyal uyum arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. Yayınlanmamış doktora tezi, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

YAPICI Asım, (1997), **İslam'da tövbe ve dinî yaşayıştaki rolü**. İstanbul: BeyanYayınları.